

УДК: 339.13.017: [37:338.46]

АНАЛІЗ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Гращенко І. С., Сидоренко Т. А.

Київський національний університет технологій та дизайну

У статті розкрито сучасний стан та розвиток освітніх послуг в Україні, розглянуто основні проблеми, які стримують їх розвиток, охарактеризовано шляхи вирішення цих проблем.

Ключові слова: ринок послуг, види послуг, освітні послуги, проблеми розвитку, обсяг реалізованих послуг

В даний час роль послуг, як одного з найважливіших секторів економіки, дуже велика та актуальна. Це пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку товарами як повсякденного, так і індивідуального попиту, з швидким зростанням науково-технічного прогресу, який веде до нововведень в житті суспільства. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, транспортних, страхових і інших видів послуг. Послуги є невід'ємним складовим торгівлі товарами (особливо технічно складними), оскільки збут товару вимагає все більш розвиненої мережі, яка складається в основному з послуг, що надаються під час реалізації і послуг після продажного обслуговування.

Постановка завдання

В умовах ринкової економіки та жорсткої конкуренції важливо не лише надавати «солідний багаж» знань, а й готувати учнів до життя, формувати ринкову ментальність. Важлива якість отриманих знань, яка має забезпечуватись відповідністю навчального закладу виробленим державою стандартам. Тому постає необхідність детального аналізу сучасного стану розвитку ринку послуг в Україні, визначити перелік видів послуг, тенденції розвитку їх видів. Охарактеризувати головні проблеми, які погіршують розвиток нових видів послуг, та негативно впливають на ринок послуг взагалі.

Об'єкт та методи дослідження

Проблемам розвитку ринку освітніх послуг на державному та регіональному рівнях, сучасним засадам управління та напрямам вдосконалення системи освіти в сучасних умовах присвячено наукові праці Д. В. Бондаренка, О. Грішної, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, О. В. Дубровки, І. С. Кочаряна, В. І. Куценко, Г. С. Лопушняк, М. А. Мартинюк, І. Ю. Ходикіної, Р. Патори.

Результати дослідження та їх обговорення

У міру розвитку суспільства, зростання продуктивних сил відбувається певний розвиток сфери послуг. Спостерігається збільшення зайнятості в цій сфері, зростання технічної оснащеності праці, упровадження все більш досконалих технологій. Що ж до України, то її позиція на світовому ринку послуг в даний час не дуже стійка: вона входить в тридцятку крупних країн - учасниць міжнародної торгівлі послугами, але продовжує залишатися нетто-імпортер послуг. Ринок сфери послуг вважається молодим і одержав розвиток в основному в останнє десятиріччя. Але на чолі компаній цієї галузі на відміну від промисловості і сільського господарства стоять, як правило, динамічні, ініціативні фахівці з широкими зарубіжними зв'язками, які легко освоюють все нове, та прекрасно розуміються на рівні конкурентоспроможності. Процес дослідження функціонування ринку послуг України на сучасному етапі є досить важливим та актуальним, оскільки функціонування ринку послуг у кожній окремій країні має свої особливості. Щоб правильно оцінити стан розвитку кожного виду діяльності, необхідним є розгляд динаміки розвитку сфери послуг (табл.1, рис.1)

Таблиця 1

Динаміка розвитку сфери послуг в Україні [1]

№ п/п	Вид діяльності	Обсяг реалізованих послуг (у рин. цінах), млн.грн	
		2011	2012
1	Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1853,3031	2016,794
2	Діяльність готелів та ресторанів	5043,665	5600,585
3	Діяльність транспорту та зв'язку	180301,359	188382,5183
4	Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	93398,6397	101323,5287
5	Освіта	3476,136	3342,1348
	Початкова загальна освіта	76,1204	65,6556
	Середня освіта	557,5986	600,5808
	Вища освіта	1994,2698	1822,4947
	Інші види діяльності у сфері освіти	848,1472	853,4037
6	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8087,8361	8511,4956
7	Надання комунальних та індивідуальних послуг, діяльність у сфері культури та спорту	15999,6788	19998,1741
Всього		308160,6186	329175,2309

Сучасний стан і розвиток ринку послуг в Україні характеризують такі особливості:

1) динамічний розвиток за наявності великих резервів щодо розширення його видової структури, нарощування обсягів реалізації послуг;

2) ефективне функціонування в його структурі малих господарських утворень;

3) досягнення підприємствами колективної форми власності найкращих показників діяльності за обсягами, видовою структурою;

4) залежність розвитку малого підприємництва на ринку послуг від нагальної уваги, фінансової підтримки держави. Однак проблеми економічного розвитку, наповнення державного і місцевих бюджетів унеможливають оптимальну його фінансову підтримку [2].

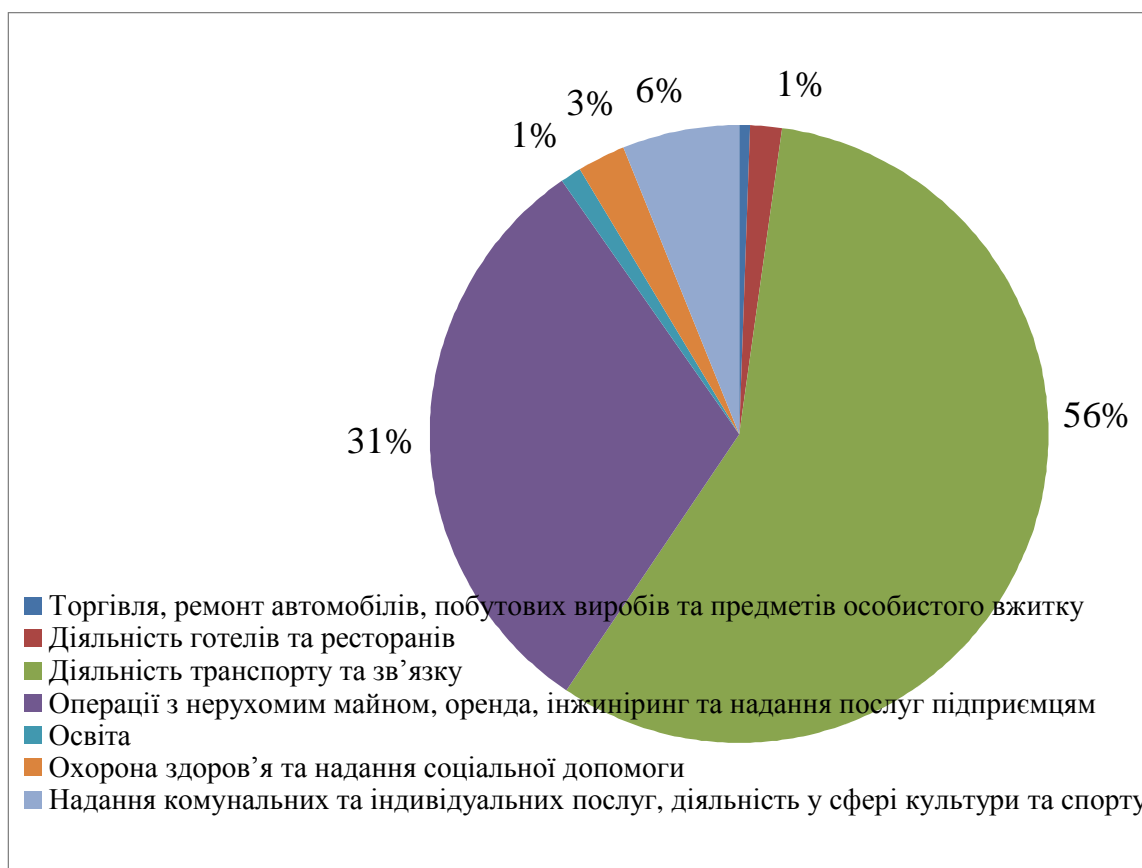

Рис. 1. Розподіл обсягу реалізованих послуг за видами економічної діяльності (у відсотках до загального обсягу) 2012 [1]

Отже, при розгляді динаміки розвитку сфери послуг в Україні, можна прослідкувати, що значно знизилася обсяги реалізованих послуг за такими видами економічної діяльності, як «Освіта», «Торгівля, ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку», «Діяльність готелів та ресторанів», а також «Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги». «Діяльність транспорту та зв'язку» знаходиться на найвищому етапі розвитку, що за обсягом реалізованих послуг

становить майже половину такого виду економічної діяльності як «Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям. Тому доцільним є аналіз розвитку освіти в Україні та визначення негативних факторів, що спричиняють таке зниження обсягів реалізованих послуг.

Ринок освітніх послуг – це система відносин в ринкових умовах, з приводу купівлі-продажу освітньої послуги, яка в силу цього стає товаром. Важливо розуміти, що на даному ринку об'єктом купівлі-продажу є не сама освіта, як процес набуття знань, а освітня послуга, що включає в себе комплекс матеріальних та нематеріальних ресурсів, необхідних для процесу навчання. Ринок освітніх послуг можна розглядати в двох аспектах: як самостійний елемент та як частину ринку праці [3]. Сучасна освітня система в Україні представлена дошкільною, загальною середньою, професійно-технічною, вищою і післядипломною освітою (аспірантура та докторантура). Поява комерційних відносин у сфері освіти, формування мережі приватних навчальних закладів спричинила формування ринку освітніх послуг, як системи товарно-грошових відносин, що складаються між суб'єктами освітнього процесу для досягнення визначеної мети, яка функціонує на принципах підприємництва та законах товарного виробництва. Протягом останніх років динаміка розвитку освітніх закладів в Україні мала тенденцію до постійного скорочення. Так, за період 2000-2012 років, кількість дошкільних закладів освіти скоротилась на 9,1 тис. закладів (на 35,8 %), загальноосвітніх навчальних закладів (ЗОНЗ) – на 600 закладів (на 2,7 %), професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) – на 228 закладів (на 18,3 %) [1]. Динаміка мережі вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) характеризувалась хвилеподібними тенденціями, коли мережа почала розширюватись з 2000 р. від 891 закладу до 1064 закладів, який і ознаменував пік розвитку мережі і припав на 2006-2007 рр. Відтоді, мережа ВНЗ почала поступово скорочуватись (рис.2).

Проаналізувавши цю динаміку, ми бачимо, що мережа вищих навчальних закладів у минулому навчальному році зменшилася на 9 закладів, тобто з 854 до 846. Кількість навчальних закладів I-II рівнів акредитації з кожним роком зменшується. Навіть в порівнянні з минулим роком кількість закладів зменшилася на 4. Що ж стосується вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, то тут ситуація дещо краща, адже лише починаючи з 2009 року кількість закладів почала зменшуватися. В порівнянні з попереднім роком закладів стало менше на 4. Тобто, можна стверджувати, що в наступні 2 роки ситуація ніяк не покращиться.

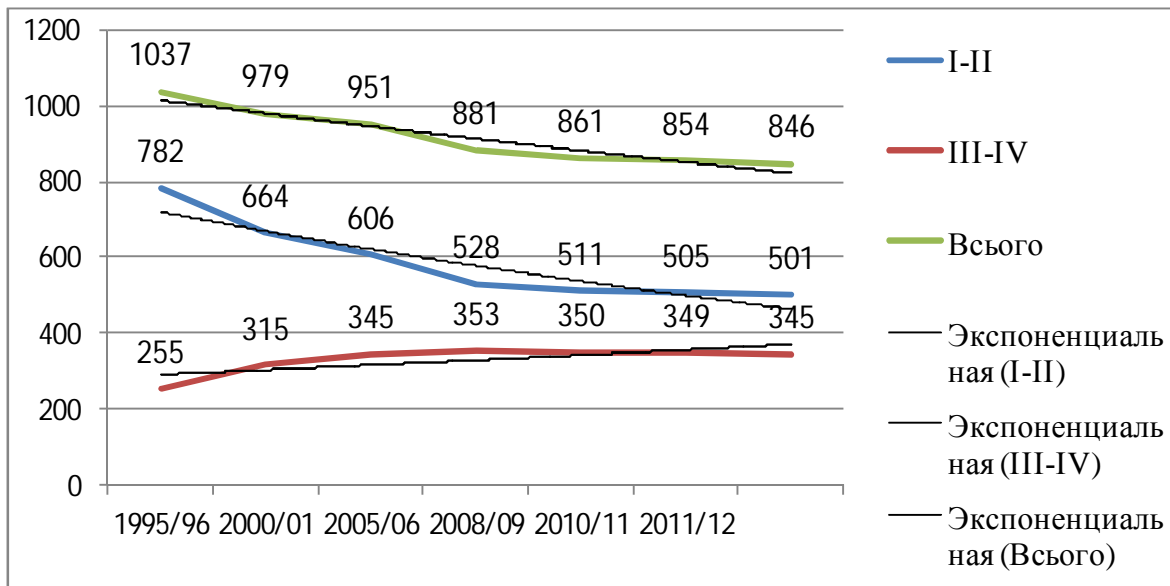

Рис. 2. Динаміка мережі вищих навчальних закладів за рівнями акредитації (кількість закладів) [4]

Кількість студентів у ВНЗ безпосередньо пов'язана з демографічною ситуацією в Україні (рис.3).

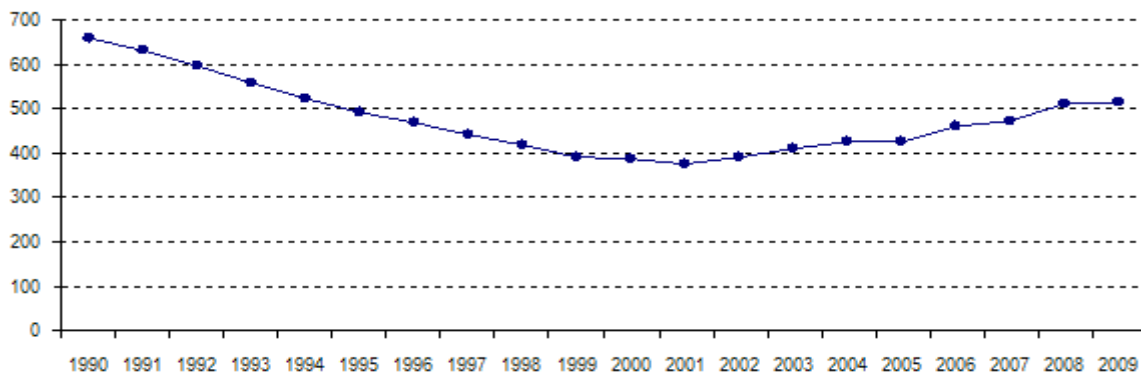

Рис. 3. Динаміка народжуваності в Україні протягом 1990-2009рр., тис. осіб [5]

Так, у зв'язку з демографічним спадом 90-х років минулого сторіччя у найближчі роки кількість випускників шкіл буде поступово зменшуватися. Наведена інформація дає змогу зробити припущення, що в наступні роки на покращення ситуації очікувати не слід. Переломним роком для народжуваності в Україні був 2002, тобто лише через 10 років кількість потенційних абітурієнтів буде зростати. Як висновок, демографічна ситуація в Україні буде мати вагомий вплив на кількість вищих навчальних закладів у наступних роках.

Зменшення мережі вищих навчальних закладів відбулося як за рахунок оптимізації та реорганізації вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації у структурні підрозділи вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, так і за рахунок скорочення внаслідок ліквідації вищих навчальних закладів або їх структурних підрозділів. Слід відзначити і тенденцію зниження рівня освіченості населення в Україні. За даними Державного комітету статистики, лише за період 2005-2011 рр., частка населення, яке не має початкової та загальної освіти, а також є неписьменним зросла з 3,7 % до 5,3 %. За статистичними даними, основними споживачами освітніх послуг є населення, частка споживання якого лише в 2012 р. складала 88,4 %, і з року в рік зростає. Тому, слід наголосити, що основним фактором розвитку ринку освітніх послуг в Україні є показник платоспроможності населення (рис.4).

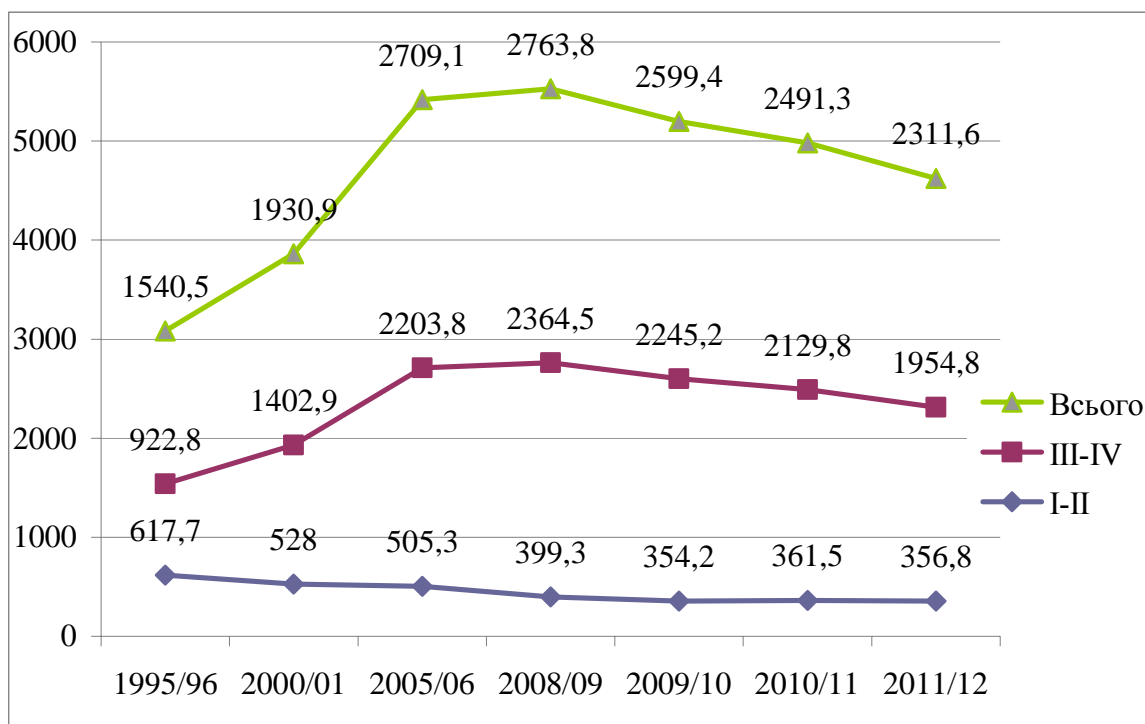

Рис. 4. Динаміка контингенту студентів вищих навчальних закладів (тис. осіб) [4]

Та проблема полягає в тому, що сьогодні в Україні спостерігається тенденція до зниження рівня життя населення, а й відтак його платоспроможності. Одночасно з цим зростає частка витрат домогосподарств на продукти харчування, транспорт, житло та комунальні платежі, що свідчить про загальне зниження рівня життя населення. Потребує вдосконалення і сучасна система фінансування освіти, яка повинна забезпечувати рівний доступ споживачів до освіти, забезпечувати необхідним обсягом

фінансування всі освітні рівні, а також ефективно розподіляти та використовувати кошти загального та спеціального фондів. Слід відзначити, що рівень фінансування освіти в Україні в абсолютному значенні із року в рік зростає. Зростанням рівня фінансування за період 2002-2012 рр. відзначились всі рівні освітньої сфери. В абсолютному значенні фінансування дошкільної освіти за період 2002-2012 рр. збільшилось в 8 разів, загальної середньої освіти в 8,7 разів, професійно-технічної – в 7,7 разів, вищої – в 7 разів, післядипломної – в 5,1 рази. Проте, збільшення витрат на освіту з державних джерел переважно пов'язане зі зростанням витрат на оплату праці та збільшенням вартості комунальних послуг і не пов'язане зі зростанням фінансування наукових досліджень та впровадженням інновацій у сфері освіти [6]. Іншою гострою проблемою сучасності є рівень інвестицій в освітню сферу, враховуючи, що в загальній структурі обсягів інвестицій освітня галузь все більше втрачає позиції. Не зважаючи на те, що обсяги інвестицій в дану сферу за період 2006-2012 рр. в абсолютному значенні збільшились в 4 рази (з 581 млн. грн. до 2322). За роки незалежності України суттєвих змін зазнала і структура навчальних закладів за формами власності. На ринку освітніх послуг зростає кількість суб'єктів підприємницької діяльності приватної форми власності у сфері дошкільної, загальної середньої, вищої та післядипломної освіти [7].

Підсумувавши все вище зазначене, можемо зробити висновок, що розвитку ринку освітніх послуг в Україні притаманно ряд проблем, зокрема це скорочення мережі освітніх закладів, що обумовлене демографічною кризою в країні та недостатністю фінансування; зниження частки осіб, які навчаються за рахунок бюджетних коштів, та зростання частки придбання освітніх послуг за рахунок коштів населення свідчить про зниження рівня фінансування освіти, та зростання явища комерціалізації освіти (держава перекладає тягар створення освіченого суспільства та інтенсивного відтворення людського капіталу на плечі населення). За останні роки фінансування освіти зростає в абсолютному значенні, проте, наприклад, залишається незмінна частка на фінансування професійно-технічної освіти, яка особливо в сучасних умовах потребує державної підтримки. Слід відмітити і позитивні зрушення, зокрема зростання частки фінансування дошкільної освіти, що дозволило зберегти дошкільну систему освіти від тотальної руйнації. Гострою та незмінною проблемою сучасності, особливо в умовах фінансової кризи, залишається низька платоспроможність українського населення - головного споживача освітніх послуг, яка спричиняє зниження рівня витрат на освіту, також незадовільним залишається рівень інвестицій в освіту.

Для вирішення зазначених проблем необхідно насамперед реформувати сучасну мережу освітніх закладів з тим, щоб вона відповідала потребам економіки регіонів, інтеграції освіти і науки та інноваційним технологіям навчання, привести кількість і структуру ВНЗ у відповідність потребам ринку праці та світовому освітньому простору, створити умови для реалізації принципу автономності ВНЗ, а також забезпечити розширення частки бюджетного фінансування в першу чергу тих напрямів підготовки, які є визначальними для регіонального розвитку, а також потреб інноваційного розвитку економіки, спробувати замінити принцип фінансування в освіті в залежності від досягнутого рівня (обсягу фактичних витрат за звітний період), на принцип фінансування в залежності від досягнутого результату освітніх закладів за якісними та кількісними показниками їх діяльності, стимулювати розвиток професійно-технічної освіти шляхом збільшення фінансування та реалізації регіональних стратегічних програм розвитку. Адже наука доводить, що приріст ВВП на 1% вимагає приросту зайнятих з професійно-технічною освітою на 3,2%. Необхідним також є своєчасний контроль та координація освітньої політики з урахуванням ринкових, економічних та культурно-історичних регіональних особливостей, створення навчальних науково-виробничих комплексів на базі об'єднання освітніх закладів та підприємницьких структур (технопарки). Досить важливою та необхідною є державна підтримка підприємств у сфері освіти шляхом пільгового оподаткування, із одночасним контролем якості наданих ними освітніх послуг та відповідності державним стандартам.

Висновки

При розгляді сучасного ринку сфери послуг були виявлені види послуг, які за останні роки почали занепадати, і серед них можна виокремити такий вид економічної діяльності як «Освіта». Адже сучасний ринок освітніх послуг, за роки незалежності України, із притаманним йому хронічним недофінансуванням, незадовільною матеріально-технічною базою, недосконалою організаційною структурою так і не перетворився в повноцінний сектор економіки, причиною є безліч невирішених проблем, які розглянуті вище. Але для подальшого розвитку сектору послуг в Україні загалом, Насамперед, це Інтернет електронна і мобільна торгівля, адже саме вони визначають напрямки та подальші темпи розвитку як інших видів послуг, так і інших галузей економіки країни. досить вагомого значення набуває розвиток інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державного комітету статистики України: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг. навч. посіб. - К.: Центр учбової літератури, 2012. - 384 с.
3. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини, навч. посіб. / І. В. Амеліна., Попова Т. Л., Владимиров С. В.// - К. : Центр учбової літератури, 2013- 256с.
4. Офіційний веб-сайт.«Міністерство освіти і науки України»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/images/files/0newssj/03/20/reforma.doc/>
5. Офіційний сайт незалежного агентства «Кредит-рейтинг»: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/12833/>
6. Лютий І. О. Бюджетна політика і стабільність соціально-економічного розвитку України. Фінанси України / І. О. Лютий., Л. М. Демиденко, Ю. Л. Субботович – 2006. – №10. – С. 3-12.
7. Чала Н. Д. Бюджетна система: навч. посіб. / Н. Д. Чала, Л. В. Лазоренко. — К.: Знання, 2010. – 223 с.

Гращенко І. С., Сидоренко Т. А.

Анализ рынка образовательных услуг в Украине

В статье раскрыто современное состояние и развитие образовательных услуг в Украине, рассмотрены основные проблемы, сдерживающие их развитие, охарактеризованы пути решения этих проблем.

Ключевые слова: *рынок услуг, виды услуг, образовательные услуги, проблемы развития, объем реализованных услуг*

Grashchenko I. S., Sydorenko T. A.

Analysis of the education market in Ukraine

In the article the current state and development of educational services in Ukraine, the main problems hindering their development, characterized solutions to these problems.

Keywords: *consumer services, services, educational services, development problems, the volume of services sold*